

ननु कर्मभ्यएव मोक्षः सिरथ्ये किं ज्ञानेनेत्यत आह यथादिति शरीरवता कृतं कर्म शरीरयुक्ते नैव भोक्तव्यं यतः कर्मफलस्य दुःखोदेरायतनमाश्रयः शरीरं न त्वशरीर आत्माऽतोऽशरीरत्वलक्षणो मोक्षो न शरीरेण कर्मणा सिरथ्यतीत्यर्थः ॥ २१ ॥ तर्हि वाचिकेन जपादिनामानसिकेन ध्यानादिना वा मोक्षः सिरथ्यतां नेत्याह वाचेति बाह्यनसाभ्यां कृतं कर्म तद्वैव भोक्तव्यं ननु तदतीतं बस्तु गोचरयेदित्यर्थः ॥ २२ ॥ कर्मणि गुणः स त्वं रजस्तमो वा कर्मगुणस्तं ॥ २३ ॥ अयथा प्रतिकूलं स्रोतः प्रवाहं जलवेगेनाभिपाती भवति न त्विच्छया तथा कर्मपुरुषोऽप्युपैति अनुवर्तते तत्रैवं सति शुभे तोषो न त्वशुभे इति मौढ्यमेवेत्यर्थः ॥ २४ ॥ एवं कर्मगतिमुक्त्वा ज्ञानं वक्ष्यामीति प्रतिजानीते यत इति आत्मवंतो जितचित्ता जगद्वातिक्रम्य यत्तत्पदं याति परं श्रेष्ठं यत् ॥ २५ ॥ यत्प्रसादिहीनमपि तावंच प्रकारात्प्रसादीन् जनानां भोक्तव्यमर्थं सहजे उत्पादितवत् अवर्णलोहितशुक्लवर्णप्रधानं रजः सत्त्वतमोभयंतदन्यत् ॥ २६ ॥ सत्प्रधानं परमाण्वादि असत्शून्यं सदसत् अनिर्वचनीयं मायाशबलं अतएवाक्षरं अपरिणामि नासदासीन् नो सदासीन्नदानी

यद्यच्छरीरेण करोतिकर्म शरीरयुक्तः समुपाश्रुतेतत् ॥ शरीरमेवायतनं सुखस्य दुःखस्य चाप्यायतनं शरीरं ॥ २१ ॥ वाचा तु यत्कर्म करोति किंचिद्वाचैव सर्वसमुपाश्रुतेतत् ॥ मनस्तु यत्कर्म करोति किंचिन्मनःस्थ एवायमुपाश्रुतेतत् ॥ २२ ॥ यथा यथा कर्मगणं फलार्थी करोत्ययं कर्मफले निविष्टः ॥ तथा तथा यंगुणसंप्रयुक्तः शुभाशुभं कर्मफलं भुनक्ति ॥ २३ ॥ मत्स्योऽयथा स्रोत इवाभिपाती तथा कृतं पूर्वमुपैतिकर्म ॥ शुभे त्वसौ तुष्यति दुष्कृते तु न तुष्यते वै परमः शरीरी ॥ २४ ॥ यतो जगत्सर्वमिदं प्रसूतं ज्ञात्वा त्ववंतो व्यतिथिं तियत्तत् ॥ यन्मन्त्रशब्दैरुक्तप्रकाशं तदुच्यमानं शृणुमेषं परं यत् ॥ २५ ॥ रसैर्विमुक्तं विविधैश्च गंधैश्च शब्दमस्पर्शमरूपवच्च ॥ अग्राह्यमव्यक्तमवर्णमेकं पंचप्रकारात्सत्त्वजप्रजानां ॥ २६ ॥ नक्षीपुमान्नापिनपुंसकं च न सन्नचासत्सदसच्चतन ॥ पश्यंति यद्ब्रह्म विदो मनुष्यास्तदक्षरं न क्षरंतीति विद्धि ॥ २७ ॥ इति श्रीमहाभारतेशांतिः ० मोक्षः ० मनुबृहस्पति संवादे एकाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०१ ॥ ॥ ४३ ॥

मनुरुवाच अक्षरात्वं ततो वायुस्ततोऽज्योतिस्ततो जलं ॥ जलात्प्रसूता जगती जगत्यां जायते जगत् ॥ १ ॥

नासीद्रजो नो व्योमापरो यदिति श्रुत्वापि सृष्टेः प्राक् सदसद्रजः शब्दोदितानां प्रधानशून्यपरमाणूनां युक्तिप्रसक्तानां परव्योमशब्दितस्य मायाशबलस्य च जगत्कारणश्रुतिप्रसक्तस्य निषेधात् ॥ २७ ॥ इति शांतिः ० मो० नै० भा० ० एकाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०१ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४३ ॥ अक्षरात् मायासहायात् ननु नो व्योमापरो यदिति सृष्टेः प्राक् मायाशबलस्य निषेधात् कथं अक्षरे मायासहायादिति विशेषणं दीयते सत्यं तु च्छेदनाभ्यपि हि तं यदासीदिति तत्रैव वाक्यशेषे तु च्छेदनाभ्यां भूतेन तमसा आभुव्यापकं अपि हि तं आच्छादितमित्युक्ते स्तमसश्च तुच्छत्वाभिधानात् सर्पेण रज्ज्वा इव न परमार्थतोक्षरस्य सद्वितीयत्वमिति ज्ञेयं एवं च तुच्छज्ञानादताच्छुक्तिस्त्वं द्राजलमिवाक्षरात्त्वाप्युत्पद्यते इति न कश्चिदोषः ॥ १ ॥